ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ І МОВЛЕННЄМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PROFESSIONAL SPEECH ACTIVITY AND SPEECH-LANGUAGE COMPETENCE AS A MANIFESTATION OF THE SOCIAL INTELLIGENCE OF HIGHER SCHOOL PERSONALITY OF A TEACHER

Стаття присвячена опису феноменів, пов'язаних з соціальним інтелектом фахівців соціономічних професій, зокрема особистості викладача закладу вищої освіти, з розкриттям суті таких психолінгвістичних явищ, як: мовленнємова компетентність (здатність), професійно-мовленнєва діяльність, мовленнєва комунікація, соціально орієнтоване спілкування, висловлювання, дискурс, мовленнєва особистість. У статті представлені взаємозв'язки між зазначеними феноменами та їх функції в професійній діяльності викладачів. Доведено, що інтелект людини має соціальне – комунікативне і семантичне – походження, передбачає використання особистістю метакогнітивних, зокрема метамовних стратегій і метамовних процедур. Особлива увага приділена висвітленню істотних ознак професійно-мовленнєвої діяльності як найвищого ступеня мовленнєвої активності викладача, а саме: вона обов'язково передбачає наявність: 1) професійно-мовленнєвого мотиву (смислоформування і смислоформулювання змісту освіти); 2) специфічної професійної інтенції (наявності глибокої навчально-професійної думки); 3) особливого (дидактичного) цілеутворення (побудови висловлювання з навчальною метою); 4) внутрішнього програмування навчальної інформації (смислоформування, смислоформулювання і вибору мовних значень, як лексичних, так і граматичних); 5) граматичного структурування (вибору лексем і граматичних форм, що забезпечує найбільш точне і повне відображення у зовнішньому мовленні смислів, навчальних задумів); 6) результативності – ступеню збігу досягнутого у висловлюванні результату з наміченою метою; 7) контролю за ходом і результатами мовленнєвого акту. Мовленнємова компетентність викладача розглядається як його властивість, як складна синкретична особливість, що визначає його можливості в реалізації освітнього професійно-мовленнєвого спілкування. Розкрита роль імпліцитних і вивідних мовних знань у набутті мовленнємовної компетентності та роль метамовних знань у її структуруванні й реалізації професійно-мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: професійно-мовленнєва діяльність, мовленнємова компетентність, соціально-орієнтоване спілкування, дискурс, мовленнєва особистість.

The article is devoted to the description of the phenomena connected with social intelligence of the specialists of socioeconomic professions, in particular the personality of the teacher of higher educational institution, with revealing the essence of such psycholinguistic phenomena, as: speech-language competence (ability), professional speech activity, speech communication, socially-oriented communication, utterance, discourse, speech personality. The article presents the isolated relationships between these phenomena and their functions in the professional activities of teachers. It is proved that human intelligence has a social – communicative and semantic – origin; anticipate the use by personality of the meta-cognitive, including metalanguage strategies and metalanguage procedures. Particular attention is paid to highlighting of the essential features of professional speech activity as the highest degree of speech activity of a teacher, namely: it necessarily involves the presence of: 1) professional speech motive (semantic forming and semantic formulating of the content of education); 2) specific professional intention (presence of a deep educational and professional thought); 3) special (didactic) goal-setting (construction of a statement for educational purposes); 4) internal programming of educational information (semantic formation, semantic formulation and choice of language meanings, both lexical and grammatical); 5) grammatical structuring (choice of tokens and grammatical forms, which provides the most accurate and complete reflection in the external speech of meanings, educational ideas); 6) effectiveness – the degree of coincidence achieved in the expression of the result with the intended purpose; 7) control over the course and results of the speech act. Speech-language competence of the teacher is considered as its property, as a complex syncretic feature that determines its capabilities in the implementation of educational professional speech communication. The role of the implicit and deducible language knowledge in the acquisition of speech-language competence and the role of metalanguage knowledge in its structuring and implementation of the professional speech activity are revealed.

Key words: professional speech activity, speech-language competence, socially-oriented communication, discourse, speech personality.

УДК 808.5:378.011.3-057.175
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.17.14>

Калмиків Г.В.

д.психол.н.,
професор кафедри психології
і педагогіки дошкільної освіти
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

Калмикова Л.О.

д.психол.н., професор,
завідувач кафедри психології
і педагогіки дошкільної освіти
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

Постановка проблеми. У реальному житті, як зазначає Б.М. Величковський, майже не буває суто інтелектуальних проблем: як постановка, так і процеси їх вирішення завжди

пов'язані з інтересами інших людей, соціальних груп і суспільства загалом [4]. Інтелект людини завжди має соціальне, передусім комунікативне і семантичне походження,

а також передбачає використання різних метакогнітивних стратегій і метапроцедур. Для цього суб'єктам мовленнєвого спілкування, якими передусім є викладачі закладів вищої освіти (далі – ЗВО), а також інші фахівці соціономічних професій, необхідно проявити інтелектуальні здібності, розумність, виділяючи фахові проблеми, ставлячи і коригуючи освітні цілі, відшуковуючи мовні засоби їх досягнення, контролюючи результати власних мовленнєвих дій і вчинків, що багато в чому зумовлено станом розвитку його професійної діяльності (професійно-мовленнєвої зокрема) та мовленнєво-мовної компетентності. Ці феномени знаходяться у взаємозв'язку і взаємозумовленості. Проте вони до цього часу не отримали належного аналізу і висвітлення в психологічній науці.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження професійно-мовленнєвої діяльності і мовленнєво-мовної компетентності як прояву соціального інтелекту особистості викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєву компетентність, згідно з поглядами С.Л. Рубінштейна на здібності людини [17], ми розглядаємо, по-перше, як складне синтетичне утворення, що містить якості, без яких суб'єкт не був би здатним до мовленнєвої діяльності, а також тлумачимо як властивості, що утворюються лише в процесі певним чином організованої мовленнєвої діяльності. Своєрідна діалектика між мовленнєвою діяльністю (сукупністю мовленнєвих операцій і дій) та мовленнєвою компетентністю відіграє істотну роль у розвитку здібностей (у разі діяльнісного підходу). Діяльність і компетентність не тотожні: оволодіння системою мовленнєвих дій і засвоєння мовних знань, необхідних для здійснення цих дій, передбачає наявність певної компетенції, а формування мовленнєвої здатності (компетентності) до професійно-мовленнєвої діяльності (далі – ПМД) визначається оволодінням пов'язаними з нею мовленнєвими операціями і діями.

Під час оволодіння носіями професійної мови мовленнєвими операціями провідним є природне (імпліцитне) індивідуальне мовне знання – «живе знання» [6]. Мовленнєві дії, а також пов'язані з ними імпліцитні мовні і метамовні знання залишаються зовнішнім надбанням для мовної компетентності індивіда до тих пір, поки вони не засвоюються ним. У міру оволодіння мовленнєвими діями і метамовними знаннями мовленнєвими компетентності перетворюються на особисте надбання, перестають бути лише знаннями і діями, отриманими ззовні. Вони зумовлюють розвиток компетентностей – професійних здатностей грамотно (у фаховому сенсі) формувати думки та зрозуміло і доступно для реципієн-

тів вербалізувати їх. Не будучи ідентичними, мовленнєві дії і метамовні знання, пов'язані між собою. Вони є істотною умовою розвитку відповідних мовленнєвих здібностей так само, як наявність мовленнєвості компетенції є обов'язковою умовою для оволодіння професійно-мовленнєвими діями і операціями. Мовленнєвості здібності формуються відповідно до того, як суб'єкт, набуваючи їх, опановує потрібні для викладацької діяльності професійно-мовленнєві дії.

Психологічним механізмом розвитку мовленнєвості компетентності, згідно з концепцією здібностей С.Л. Рубінштейна [17], є, як ми вважаємо, узагальнення мовленнєвих процесів і мовних відношень (фонетичних, граматичних), з якими взаємодіє суб'єкт у своїй професійній діяльності. До складу мовленнєвих компетентностей входять мовні операції, засвоєння яких ґрунтується на генералізації істотних для певної професійної ситуації закріплень мовних відношень. Однак ця компетентність не є набором операцій, що належать до них. Вони задаються характером тих процесів, які є внутрішньою умовою перетворення цих операцій на здатності. Жодна здатність, за С.Л. Рубінштейном, не є «актуальною» до тих пір, поки вона не інкорпорувала систему відповідних мовленнєвих операцій. Одночасно мовленнєвна здатність ніяк не може зводитися тільки до такої системи операцій. Її необхідним вихідним моментом є процес генералізації мовних відношень, які створюють внутрішні умови ефективного засвоєння мовленнєвих операцій.

Засвоївши метапроцедури професійного мовленнєвості узагальнення, абстрагування, суб'єкт професійно-мовленнєвої діяльності накопичує й комунікативні дії, оволодіваючи не тільки професійним смислоформуванням, зрозумілим для студентів, а й професійним аудіюванням – сприйманням і розумінням гетерогенних висловлювань студентів, умінням забезпечувати зворотній зв'язок, а також набуває відповідних індивідуальних мовленнєвих здатностей.

У кожній мовленнєвій особистості викладача, крім індивідуальної фахової мови, набутої еволюційним шляхом в багаторічному професіогенезі (її, на жаль, не формують у ЗВО), утворюється ще і власна первинна (природна) фахова метамова як продукт спонтанної рефлексії, мимовільних, ненавмисних спостережень над мовленням і мовою його фаху та неусвідомлюваних мовних узагальнень. Проте в процесі оволодіння професійно-мовленнєвими діями не можуть ігноруватися й логіко-раціональні аспекти власне метамовного знання як «вивідного» [6], оскільки тільки ця сутність забезпечує структуру мовленнєвості компетентності

викладача, упорядкування його фахових висловлювань та подальше удосконалення їх на якісно новому – мовленнєдіяльнісному рівні. Описова, тобто метамовна модель фахової мови має стати для суб'єкта професійно-мовленнєвої діяльності предметом логіко-раціонального аналізу: осмислення, усвідомлення, розуміння та користування нею як стрункою системою традиційних нормативних приписів, які задають той чи інший варіант використання мови фаху на рівні мовленнєвої діяльності її суб'єкта. Отже, у суб'єктів ПМД має формуватися вторинна метамова як продукт довільної, навмисної рефлексії, вдосконалюватися мовленнєвомовні здатності – показники сформованої мовленнєвої особистості викладача та її соціолекту. Це можливо лише через самоосвіту і самореалізацію, оскільки навіть підвищення кваліфікації викладача в університеті менеджменту освіти НАПН України не передбачає навчання подібних дисциплін.

Які ознаки ПМД, якою має володіти кожний викладач ЗВО?

У сучасній психолінгвістичній науці ПМД її суб'єкта розглядається як найвищий ступінь мовленнєвої активності, описується її соціальне походження і соціальна зумовленість [6; 12; 18]. Стосовно мовлення викладачів ЗВО ми вважаємо за доцільне вживання терміну «професійно-мовленнєва діяльність» або «дидактично-мовленнєва діяльність» («навчально-мовленнєва»).

Для коректної кваліфікації феномена «професійно-мовленнєва діяльність» важливо виділити системний ряд взаємодоповнювальних і взаємодетермінованих понять, зокрема: «взаємодія (інтеракція)», «спілкування», «суспільні відносини», «діяльність», «взаємовідношення» – і встановити співвідношення цих психологічних дефініцій, а також залежну від них ієрархію психолінгвістичних понять («професійно-мовленнєве спілкування», «професійно-мовленнєва комунікація», «професійні та/або дидактичні комунікативно-мовленнєві дії і операції», «публічне висловлювання», «науково-дидактичний дискурс», «суб'єкт професійно-мовленнєвої діяльності», «мовленнєва особистість»).

Аналіз психологічних і психолінгвістичних досліджень Т.В. Ахутіної, Л.С. Виготського, Ю.Н. Караулової, Т.В. Кочеткової, В.В. Красних, А.А. Леонтьєва, А.Н. Леонтьєва, І.М. Румянцевой, С.Л. Рубінштейна, К.Ф. Седова [1; 5; 7; 9; 10; 13; 14; 18; 17; 20] дали можливість вербалізувати вищеназвані поняття. Взаємодія (інтеракція) опосередкована спілкуванням. Саме завдяки спілкуванню люди вступають у взаємодію, тобто колективну діяльність, що розглядається в плані її соціальної організації і орієнтованості. Спілкування – один з чинників або сукупності факторів інтеракції,

які стають комунікативними, коли вони використовуються в ситуаціях взаємодії. Спілкування – це і реалізація суспільних відносин: як процес такої актуалізації, так і її умова або спосіб; діяльність є тим, у чому актуалізується суспільні відносини, тобто психологічним змістом процесу спілкування. У цьому сенсі в психології розрізняють спілкування й інтерацію. Спілкування є також і діяльністю, яка розглядається як взаємодія, тобто діяльністю в аспекті соціальних (зовнішніх) форм її реалізації. Взаємовідношення розглядається, по-перше, як особистісний, психологічний корелят суспільних відносин, що виникає в реальному спілкуванні, по-друге, як вивідний від його психологічної організації – є внутрішньою особистісною основою взаємодії [13].

Встановлене співвідношення розглянутих психологічних понять дає можливість визначити місце дефініції «професійно-мовленнєва діяльність» в парадигмі взаємопов'язаних і взаємообумовлених мовленнєвомовним феноменом психолінгвістичних понять. Перш за все професійно-мовленнєва діяльність знаходиться у відношеннях ієрархії і суміжності з поняттям «спілкування». Спираючись на наукові праці Б.Ц. Бадмаєва [2], А.В. Брушлинського [3], Б.М. Величковського [4], Е.Ф. Тарасова [21, с. 24–32] та інших, присвячених спілкуванню, розглядаємо професійно-мовленнєве спілкування в плані взаємин особистості викладача та студентського колективу; спілкування і деяких видів діяльності, зокрема, наукової, дидактичної, пізнавальної, навчальної, практичної та інших, кваліфікуючи професійно-мовленнєве спілкування передусім як спілкування за допомогою звукової мови: безпосереднє (в аудиторії) або за допомогою Skype; інтернету, побудованому на постійній взаємодії людей, тобто комунікативних сервісах мережі, що надають можливість переглядати відеолекції, ділитися враженнями, міркувати, залишати на сайтах свій коментар і оцінювати даний ресурс тощо. Ці інтерактивні сайти епохи веб 2.0 забезпечують зворотний зв'язок з аудиторією користувачів. Не виключаємо при цьому опосередковане спілкування як через паперові носії інформації (у вигляді підручників, навчальних посібників, монографій тощо), так і через електронні носії (інтернет-спілкування: засноване на технологіях першого інтернету – інтернету для читачів; це статичний веб 1.0 із закритим від користувачів контентом, призначений тільки для сприйняття веб-текстів); визначаємо мовленнєве спілкування як систему цілеспрямованих і мотивованих мовленнєвих процесів і зв'язаних з ними інших психічних процесів, які забезпечують взаємодію викладача і студентів у навчальній колективній діяльності і реалізують громадські та особистісні психологічні відносини засобами природної мови.

Виділяємо експліковане О.О. Леонтьєвим соціально орієнтоване спілкування типу публічного висловлювання, масової комунікації. Це найскладніший варіант мовленнєвого спілкування порівняно з особистісно-орієнтованим спілкуванням. Воно являє собою «чисте» – соціально-орієнтоване спілкування, яке включене в спільну зі студентами професійно-комунікативну діяльність. Суб'єктом цього спілкування є або викладач, або суспільство в особі Міністерства освіти, оскільки викладач-комунікатор завжди представляє громадську, наукову та навчальну інформацію відповідно до стандартів вищої освіти. У соціально-орієнтованому педагогічному спілкуванні його предметом виступає або дидактична взаємодія, або психологічні взаємини викладачів і студентів, суспільні відносини всередині спільноти ЗВО, соціуму [13].

Соціально орієнтоване спілкування, зокрема публічне висловлювання в формі лекції у ЗВО, є найбільш «складною», самою «досконалою», «спеціалізованою» (О.О. Леонтьєв) формою професійно-мовленнєвого спілкування, смисловим аспектом дидактичної взаємодії, професійно-мовленнєвою усною публічною комунікацією.

У такій формі мовлення, за термінологією О.О. Леонтьєва, самооцінює і може бути співвіднесене з класичними видами діяльності, оскільки організоване, так само як і інші його види, і характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, евристичністю, фазністю (орієнтування, планування, реалізація плану, контроль) [12]. Отже, професійно-мовленнєва діяльність виступає самостійною діяльністю і характеризується специфічною мотивацією. Це професійно-мовленнєва і навчальна мотивація, мотивація впливу – мотивація досягнення: формування у студентів смислів (смысло-формування) через адекватне і достатнє для вербального сприйняття і розуміння студентами сформульованих викладачем смислів (дидактичне смыслоформування). Мовленнєва діяльність, згідно з О.О. Леонтьєвим, – це і спеціалізоване використання мовлення для спілкування – різновид діяльності спілкування. У цьому сенсі вона може розглядатися і як діяльність навчально-мовленнєвого спілкування, і як діяльність професійної вербальної комунікації (смысловий аспект навчальної взаємодії) [12]. У зв'язку з цим важливо акцентувати увагу на важливості таких мовленнєвих дій викладача, як дії щодо забезпечення зворотного зв'язку реакції (зокрема мовленнєвої) студентів на сприйняту інформацію, які є кінцевими в структурі навчальної мовленнєвої комунікації.

Але це відбувається тоді, коли викладач вільно володіє матеріалом і не користується конспектом. Під час читання лекції з контексту включаються інші механізми як продукування мовлення, так і сприймання його студентами. Таким чином, в нашому розумінні професійно-мовленнєва діяльність має місце в тих випадках, коли її метою є побудова професійного навчально-наукового висловлювання (лекції), коли мовлення викладача самодостатнє. Навчально-комунікативне вживання мови завжди передбачає певний предметний (ідеальний) мотив, інтенції, мовленнєву мету, внутрішню програму, засоби її реалізації (що сказати, для чого сказати і як сказати, щоб забезпечити смислове сприйняття студентами навчального дискурсу). Професійно-навчальний дискурс – зовнішній бік науково і дидактично організованого висловлювання в сукупності з екстралінгвістичними (прагматичними, психологічними, соціокультурними та іншими) чинниками; вислів, взятий в професійному і дидактичному аспектах; мовлення, розглянуте як цілеспрямовані соціальні комунікативно-мовленнєві дії, як компонент, що бере участь у взаємодіях викладачів і студентів і механізмах їх свідомості (когнітивних процесах); це мовлення, «занурене в професійне життя»; сукупність вербальних форм практики організації і оформлення змісту мовленнєвої комунікації представників певної професійної лінгвокультурної спільноти. Це екстравертивна фігура професійно-мовленнєвої комунікації [10; 11; 16].

Як основна одиниця соціально орієнтованого спілкування в психолінгвістиці прийняте публічне висловлювання – мовленнєві дії як окремий випадок мовленнєвого спілкування, як самостійний вид діяльності, як комунікативно-мовленнєві дії, свідомо спрямовані на смислове сприйняття їх іншими людьми. Таким чином, висловлювання пов'язане з психологічною категорією мовленнєвих дій, з найменшою комунікативною одиницею, закінченою в змістовному й інтонаційному відношенні, і яка характеризується граматичною і смисловою структурою. Висловлювання є функціональною одиницею реального мовленнєутворення і мовленнєсприймання, вони співвіднесені з ситуацією і певним значущим контекстом, тобто є одиницею говоріння та аудіювання [1; 12; 15; 19].

Публічне висловлювання викладача має свої особливості. Це розгорнута, кодифікована, довільна, навмисна, усвідомлена, відрефлексована, соціально контекстна одиниця, що забезпечує вплив. Ця психолінгвістична одиниця стилістично мотивована, маркована, цілеспрямована, регламентована, дискретна, орієнтована на слухачів,

автономно смислова, виразна і послідовна, авторизована, безпосередня. Це індивідуальне усне мовлення, структуроване згідно з композиціями його функціонально-смислових типів або їх контамінацій. Це комунікативно доцільне мовлення, зміст якого відразу ж забезпечує розуміння його аудиторією слухачів [8; 9; 13].

З позицій соціально орієнтованого аналізу професійно-мовленнєвого спілкування і професійно-мовленнєвої діяльності важливо встановити співвідношення в особистості мови і мовлення та виділити поняття «мовленнєва особистість», яка визначається, по-перше, як феномен, здатний вступати в спілкування певною мовою, по-друге, як мовленнєва особистість в парадигмі реального мовленнєвого спілкування, реальної мовленнєвої діяльності. Поняття «мовленнєва особистість» включається до складу поняття «мовна особистість» в родовидовому співвідношенні. Будь-яка мовленнєва особистість є багатопрощарковою і багатокомпонентною парадигмою мовних особистостей [7; 16].

Висновки з проведеного дослідження.

Мовленнєвомовні здатності – складні синкретичні особливості особистості викладача, що визначають її можливості в реалізації освітнього мовленнєвого спілкування. Вони кваліфікують мовленнєву особистість викладача як носія фахової мовної культури, як суб'єкта професійно-мовленнєвої діяльності. Таким чином, ми визначаємо мовленнєвомовну здатність викладача як через його професійно-мовленнєву діяльність, так і через мовленнєвоособистісний розвиток, психічні якості і властивості. Вони актуалізуються завдяки активному освоєнню ним мовної та метамовної дійсності.

Процес мовленнєвипродукування або мовленнєвотворення у викладача органічно вписується в систему його багатогранної професійної діяльності, що містить мотиваційний, цільовий, а також виконавський компоненти. Його мовленнєва діяльність народжується з професійної потреби забезпечити розуміння студентами наукової та навчальної інформації. Для цього він, використовуючи внутрішньомовленнєві мовні засоби, програмує своє публічне розгорнуте висловлювання, ставить кінцеву мету і намічає засоби її досягнення. Реалізуючи професійно-мовленнєву діяльність, викладач продукує фаховий науковий дискурс, досягаючи поставленої мети. Конкретний акт професійно-мовленнєвої діяльності викладача завжди починається мовленнєвим мотивом (власного смислоформування і смілоформування), планом і говорінням, що забезпечує вербальне сприйняття студентами смислів, які викладач передає за допомогою мовних

значень. Завдяки динамічній системі професійно-мовленнєвих дій і операцій викладача досягається намічена з самого початку висловлювання навчально-мовленнєва мета, а у студентів відбувається розуміння.

Мовленнєва особистість викладача – це особистість, здатна до соціально орієнтованого мовленнєвого спілкування. Вона володіє фаховою комунікативно-граматичною нормою – правилами вибору професійних мовних засобів і побудови висловлювань в різних професійних ситуаціях спілкування з різною комунікативною інтенцією; комплексом уявлень про те, які мовні і мовленнєві форми в різних комунікативних ситуаціях є найбільш адекватними для реалізації мовленнєвих інтенцій і забезпечення зворотного зв'язку.

Перспективність дослідження полягає у вивченні специфіки ПМД фахівців інших соціономічних професій, що спрямоване на вирішення прикладних проблем, пов'язаних із створенням комунікаційних технологій і систем в різних сферах соціуму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ динамической афазии. О механизмах построения высказывания. Москва : Теревинф, 2002. 144 с.
2. Бадмаев Б.Ц. Психология обучения речевому мастерству. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. 224 с.
3. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение. [2-е изд.]. Москва : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. 407 с.
4. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания. Москва: Смысл; Издательский центр «Академия», 2006. Т. 2. 432 с.
5. Выготский Л.С. Мысль и слово. Психология. Москва : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. С. 462–512.
6. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. [2 изд., испр. и доп.]. Москва: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2007. 560 с.
7. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 261 с.
8. Ковалева М.Н. К определению понятия публичной речи. *Психолингвистика в XXI веке : результаты, проблемы, перспективы : тезисы докладов XVI Международного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации*. Москва : Изд-во «Эйдос», 2009. С. 126–127.
9. Кочеткова Т.В. Языковая личность носителя элитарной речевой культуры : автореф. дисс. на соискание д-ра филолог. наук. Саратов, 1999. 53 с.
10. Красных В.В. Единицы языка vs. единицы дискурса и лингвокультуры (к вопросу о статусе прецедентных феноменов и стереотипов). *Вопросы психолингвистики*. 2008. № 7. С. 53–58.
11. Кубрак Т.А. Самопрезентация субъекта: коммуникативный психолингвистический поход к исследованию. *Гуманитарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені*

Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2007. Вип. 12. С. 168–172.

12. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. Москва : Смысл ; СПб. : Лань, 2003. 287 с.

13. Леонтьев А.А. Психология общения. Москва : Смысл, 1999. 365 с

14. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. [2-е. изд.]. Москва : Изд-во Политические материалы, 1977. 304 с.

15. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. Москва : Изд-кий центр «Академия», 2002. 384 с.

16. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс. Москва : Флита: Наука, 2006 224 с.

17. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб : Питер, 2000. 720 с.

18. Румянцева И.М. Психология речи и лингво-педагогическая психология. Москва : ПЕР СЭ; Логос, 2004. 316 с.

19. Сахарный Л.В. Введение в психолінгвістику. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. 184 с.

20. Седов К.Ф. Теоретическая модель психолінгвоперсонологии. *Вопросы психолінгвістики*. 2008. № 7. С. 12–24.

21. Тарасов Е.Ф. Актуальные проблемы анализа языкового сознания. *Языковое сознание и образ мира*. Москва : Ин-т языкознания РАН, 2000. С. 24–32.